ऐसा सांई उदार कीर्ति। जे जे लागले त्याच्या भक्तीं ॥
तयाचिया उद्धाराप्रति। ठेविली निजख्याती लिहून ॥ ७ ॥

गोदावरीचें पवित्र स्नान। पुढें घेवोनियां समाधी दर्शन।
करावें हें सच्चरित श्रवण। त्रिताप शमन होतील ॥ ८ ॥

सहज बोलतां जयाच्या गोष्टी। नकळत पडे परमार्थ मिठी ॥
प्रेमें घालाया ग्रंथीं दिठी। पापांच्या कोटी निरसतील ॥ ९ ॥

जन्म मरण यातायाती। चुकवाव्या जे मनें इच्छिती ॥
तीहीं अखंड स्मरण भक्ती। गुरुपदासक्ति जोडावी ॥ १० ॥

प्रमाद मिथ्या ज्ञानाचें कारण। आत्मरुपीं अनवधारण (?) ॥
जेथूनि उद्भवे जननमरण। सर्वानर्थ निदान जें ॥ ११ ॥

मोह म्हणतें मिथ्या ज्ञान। अनात्म ठायीं आत्माभिमान ॥
तोच मृत्यु विद्वज्जन। लक्षण करितात ॥ १२ ॥

सांई कथासागर मंथन। करितां सांई कथा कथन ॥
गोडी जिची नित्य नूतन। श्रोत्यांचें अधःपतन चुकेल ॥ १३ ॥

सांईचें गुणमय स्थाळ (?) स्वरूप। त्याचें करितां ध्यान अमूप ॥
प्रकटेल सूक्ष्मतम आत्मस्वरूप। होउनि लोप सगुणाचा ॥ १४ ॥

न होतां सगुणरूपीं प्रवेश। कळेना आत्म योतीश (?) ॥
परब्रह्म जें निर्विशेष। दुर्बोध निःशेष जाणावया ॥ १५ ॥

जेणें दाऊनि आपुली पाउलें। प्रेमें निजभक्त भाविक बळें ॥
देहींच असतां विदेही केलें। परमार्थी लाविलें अकळपणें ॥ १६ ॥

सागराशिं जेव्हां देतां आलिंगन। सरिता विसरते सरितापण ॥
तैसा भक्त येतां शरण। गुरविसी दुजेपण भक्तांचें ॥ १७ ॥

दोनी दीप एक होती। एकमेकां आलिंगन देती ॥
तात्काळ हारपे द्वैतस्थिती। एकचि दीप्ति एकत्वें ॥ १८ ॥

कर्पूर सोडूनि त्याची द्युति । सूर्या सोडूनि त्याची दीप्ति ॥
कनका सोडूनि त्याची कांती । राहिल का निश्चिती वेगळी ॥ १९ ॥
जैसीं सागरीं रिघे सरिता । सागरचि होऊनि ठाके तत्वतां ॥
अथवा लवण सागरीं रिघतां । सागरीं समरसता तात्काळ ॥ २० ॥
तेणेंपरी येतां साईपदीं शरण । भक्तामाजी नुरे दुजेपण ॥
भक्त होती समसमान । त्यागुनि मी पण आपुलें ॥ २१ ॥
जागृतिस्वप्न अथवा सुषुप्ति । तिही माजील कवण्याही स्थिती ॥
जाहलिया साईमय वृत्ति । संसारनिवृत्ति काय दुजी ॥ २२ ॥
असो आतां येऊन लोटांगणासीं । हेचि मागतों पायांपाशीं ॥
तुजवीण अन्यत्रया वांछेसी । जाऊं न देशीं एकेसरीं ॥ २३ ॥
ब्रह्मादिस्तंबपर्यंत । घट मठीं सबाह्य आकाशवंत ॥
परिपूर्ण जो सर्व भूतांत । विषमता यत्किंचित जो नेणें ॥ २४ ॥
सकळ भक्त ज्या समसमान । जो नेणें मानावमान ॥
प्रिया प्रिय नेणें जयाचें मन । जया न विषमपण तिळभर ॥ २५ ॥
शरण रिघूं त्या साई समर्था । जो निजस्मरणें दे सर्वार्था ॥
त्याच्या चरणीं अखंड माथा । ठेवूनी कृतार्था होऊं कीं ॥ २६ ॥
आतां श्रोते सज्जन भक्तप्रवर । सर्वां माझा नमस्कार ।
तुम्ही थोर मित्राचार । विनवितों साचार तें परिसा ॥ २७ ॥
मासोमासीं काढुनि अवसर । कथा परिसल्या ज्या हा काळवर ॥
त्या जयाचा तयाचा विसर । नेदा क्षणभर पडावया ॥ २८ ॥
आपण जों जों सप्रेम चित्ता । परिसतां या साईच्या कथा ॥
तों तों मी जो येथील वक्ता । तया उल्लासतां दे साई ॥ २९ ॥
तैसें जैं श्रोते न दत्तावधान । वक्ता न केव्हांही सुप्रसन्न ॥
परस्परांच्या प्रसन्नतेवीण । वाऊगाशीण श्रवणाचा ॥ ३० ॥

परम दुस्तर भवसागर । उसळती मोहांच्या लाटा अनिवार ॥
आदळति अविचार तटावर । पाडिती तरूवर धैर्यांचे ॥ ३१ ॥
वाजतो अहंकाराचा वारा । तेणें हा हुळे सागर सारा ॥
क्रोधद्वेषादि महामगरां । मिळे जैं थारा निर्भयपणें ॥ ३२ ॥
मी माझें हा गजर । वासना विकल्प भंवरे अपार ॥
निंदा असूयादि जेथें तिरस्कार । असंख्य जलचर तळपती ॥ ३३ ॥
ऐसा जरी हा सागर भयंकर । अगस्तीरूपें प्राशी गुरुवर ॥
तयाचे जे चरणरज किंकर । तयां न लवमात्र भय त्यांचें ॥ ३४ ॥
म्हणोनि सांई समर्थ सद्गुरू । होऊनियां भवाब्धीचें तारूं ॥
आम्ही जे केवळ कास धरूं । त्यां सर्वांस उतरूं पैलपार ॥ ३५ ॥
महादुस्तर हा भवार्णव । करा साई चरणांची नांव ॥
दावील निर्भय पैल ठाव । पहा नवलाव निष्ठेचा ॥ ३६ ॥
पाळितां या ऐशा व्रता । भासे न संसार दुःख तीव्रता ॥
लाभ न अन्य येणें परता । सेव्य समर्थता ती हीच ॥ ३७ ॥
सांईचरणीं अत्यंत भक्ती । नयनीं कोंदो सांईमूर्ती ॥
सांईच दिसो सर्वांभूतीं । ऐसी ही स्थिती भक्तां येवो ॥ ३८ ॥
होऊनियां स्वच्छंदवर्ती । पूर्व जन्मीं पावलों च्युती ॥
आतां तरी लाभो सद्गती । संग निर्मुक्ति ये अर्थीं ॥ ३९ ॥
पाठीसीं असतां श्री समर्थ । कोणीही लावूं न शके हात ॥
ऐसिया निर्धारें जे निर्धास्त । धन्य ते भक्त सांईचे ॥ ४० ॥
असो आतां येतें मना । धरूनियां बाबांचिया चरणा ।
करावी तयांस एक प्रार्थना । सकल भक्त जनां कारणें ॥ ४१ ॥
कीं हा ग्रंथ सर्वां घरीं । असावा नित्य पाठांतरीं ।
नियमें प्रेमें पारायण करी । संकटें वारी तयांचीं ॥ ४२ ॥

होवोनियां शुचिर्भूत । प्रेम आणि श्रद्धायुक्त ।
वाचील जो हा साता दिसांत । अनिष्टें शांत तयाचीं ॥ ४३ ॥

तो हा अध्यात्म तंतूनीं विणिला । कृष्णब्रम्ह कथांहीं भरला ।
ब्रम्हात्मैक रसी तरतरला । अपूर्व उथळला अद्वैतीं ॥ ४४ ॥

या नाथ काव्य नंदनवनीं । बत्तीस खणाचिया वृंदावनीं ॥
या गोड मनोहर सदुद्यानीं । ज्ञानी अज्ञानी रमताती ॥ ४५ ॥

करितां हें सच्चरित श्रवण । अथवा नेमें पारायण ॥
करितील साई समर्थ चरण । संकट निवारण अविलंबें ॥ ४६ ॥

धनेच्छूस लाभेल धन । शुद्ध व्यवहारीं यश पूर्ण ॥
फळ येईल निष्ठेसमान । येईना भावाविण अनुभव ॥ ४७ ॥

आदरें करितां ग्रंथवाचन । साई समर्थ सुप्रसन्न ॥
करी अज्ञान दारिद्र विच्छिन्न । ज्ञानधन संपन्नता देई ॥ ४८ ॥

ग्रंथरचनीं साई संकेत । तैसेंच तयाचें गुप्तमनोगत ॥
होईल जो तच्चरणानुरक्त । धन्य त्या जीवित भक्तांचें ॥ ४९ ॥

चित्त करुनियां सुसमाहित । नेम निष्ठें हे सच्चरित ॥
वाचावा एक तरीं अध्याय नित । होईल अमित सुखदायी ॥ ५० ॥

जया मनीं स्वहित विचार । तेणें हा ग्रंथ वाचावा साचार ॥
जन्मो जन्मीं साईचे उपकार । आनंद निर्भर आठवील ॥ ५१ ॥

गुरु पौर्णिमा गोकुळअष्टमी । पुण्यतिथी रामनवमी ॥
या साईच्या उत्सवी नियमीं । ग्रंथ निजधामीं वाचावा ॥ ५२ ॥

जैसा जैसा संग चित्ती । तैसी तैसी जन्म प्राप्ती ॥
अंते गती जैसी मती । शास्त्र संमती या लागी ॥ ५३ ॥

भक्तांचा आधार श्री साई । त्याविण विघ्नें न पडती ठायीं ॥
लेंकुरालागीं कनवाळू माई । येथ नवलाई काय ती ॥ ५४ ॥

काय वानूं कथा या परती । शब्दाची जेथें पावती उपरती ॥
वाटे रहावें मौनवृत्ती । योग्य स्तुती ती हीच ॥ ५५ ॥
तरी तीव्र मोक्षेच्छा मनीं धरून । शुभ कर्मेंच नित्य करून ॥
श्रवणादि नवविध भक्तिचें सेवन । केलिया शुद्धांतःकरण होईल ॥५६॥
हें न सद्गुरु प्रसादावीण । तयाविण ना पर तत्वज्ञान ॥
म्हणोनी नित्य स्मरण । गुरुनिष्ठा प्रवण तो होय ॥ ५७ ॥
संबंध जैसा पितापुत्र । गुरू हे उपमा नाममात्र ॥
पिता करी इहसुखा पात्र । गुरू इहामुत्र सुखदाता ॥ ५८ ॥
पिता अर्पील क्षणिक वित्त । गुरू अर्पील क्षयातीत ॥
अविनाश वस्तु करिल प्रतीत । अपरोक्ष हातांत देईल ॥ ५९ ॥
माता नऊ मास पोटीं धरी । जन्म देतां घाली बाहेरी ॥
गुरु मातेची उलटी परी । बाहेरिल भीतरीं घालील ॥ ६० ॥
अंतीं गुरू गुरू स्मरण करितां । शिष्य निशंक लाधेल सायुज्यता ॥
मग तो स्वयें गुरूनें हाणितां । पूर्ण ब्रम्हता लाधेल ॥ ६१ ॥
गुरुकरिंचा आघात । करील जन्ममरण निःपात ॥
गुरुकरितां देहाचा अंत । कोण मग भाग्यवंत या परता ॥ ६२ ॥
खड्ग तोमर फरश शूळ । इत्यादि हातीं घ्यावें लागेल ॥
आघात पडतां शुद्धि असेल । मूर्ती मग दिसेल सद्गुरूची ॥ ६३ ॥
कितीही करा देहाचें जतन । केव्हांतरी होणार पतन ॥
मग तयाचें गुरू हस्तें हनन । पुनर्जनन हारक ॥ ६४ ॥
मारा मरेमरेंतो मार । छेदा माझा समूळ अहंकार ॥
जेणें न पुनर्जन्म येणार । ऐसा मज दुर्धर द्या मार ॥ ६५ ॥
जाळा माझें कर्माकर्म । निवारा माझें धर्माधर्म ॥
जेणें मज होईल सुख परम । ऐसा मोहभ्रम छेदावा ॥ ६६ ॥

घालवा माझे संकल्प विकल्प । करावें मज निर्विकल्प ॥
पुण्यही नको नको मज पाप । नको हा उद्व्याप जन्माचा ॥ ६७ ॥
जातां शरण रिघावयास । तत्र तूं उभा वौं बाजूंस ॥
पूर्व पश्चिम अवघ्या दिशांस । अधोर्ध्व आकाश पाताळीं ॥ ६८ ॥
अवघ्या ठायीं तुझा वास । तरी मज माजींही तुझा वास ॥
किंबहुना मी तूं हा भेदाभास । मानितां सायास मज वाटे ॥ ६९ ॥
म्हणून हेमाड अनन्य शरण । दृढ धरी सद्गुरुचरण ॥
चुकवी पुनर्जन्ममरण । ऐसें निजोद्धरण संपादी ॥ ७० ॥
ही काय थोडी कृति अघटित । भक्त उद्धराया असंख्यात ॥
निर्माण केलें हें निजचरित । हेमाड निमित्त करुनियां ॥ ७१ ॥
हें श्री साई समर्थ चरित । व्हावें मज हातें हें अघटित ॥
ना तो साई कृपे विरहित । पामरा मज अघटित हें ॥ ७२ ॥
नाहीं फारा दिसांचा सहवास । नाहीं संत ओळखण्याचा अभ्यास ॥
अंगीं न शोधक दृष्टीचें साहस । देखणें अविश्वासपूर्वक ॥ ७३ ॥
कधीं न केली अनन्यभावें उपासना । कधीं न क्षणभर बैसलों भजना ।
ऐसिया हस्तें चरित लेखना । करवूनियां जनां दावियलें ॥ ७४ ॥
साधावया निजवचनार्थ । साईच आठवूनि देती हा ग्रंथ ॥
पुरवूनि घेती हा निजकार्यार्थ । हेमाड हा व्यर्थ नांवाला ॥ ७५ ॥
मशकें काय उचलावा मेरू । टिटवी जैं उपसावा सागरू ॥
परी पाठीं असतां सद्गुरू । अद्भुत करणी घडवितो ॥ ७६ ॥
असो आतां श्रोते जन । करितों तुम्हांस अभिवंदन ॥
जाहला हा ग्रंथ संपूर्ण । साई समर्पण साईचा ॥ ७७ ॥
श्रोतृवृंदां सान थोरां । माझें लोटांगण एकसरा ॥
तुमचेनि धर्में या कथा सत्रा । साईचरित्रा संपविलें ॥ ७८ ॥

मी कोण येथें संपविणार । हा तरी व्यर्थ अहंकार ॥
येथें साई सूत्रधार । तेथें हें म्हणणार मी कोण ॥ ७९ ॥

तरी त्यागूनि अभिमान मूळ व्याद । गावें निजगुरु गुणानुवाद ।
मनोज्ञा त्या या बोधमद । एशिया वाग्यज्ञा संपवितों ॥ ८० ॥

येथें पूर्ण झाला हा ग्रंथ । पूर्ण झाला माझा मनोरथ ॥
पूर्ण झाला सांई कार्यार्थ । मीहि कृतार्थ जाहलों ॥ ८१ ॥

ऐसा ग्रंथ अध्यायितां संपूर्ण । मनः कामना होतील पूर्ण ।
हृदयीं धरिल्या सद्गुरुचरण । होइल उत्तीर्ण भवसागर ॥ ८२ ॥

रोगिया होय आरोग्य । दरिद्री होय धनाढ्य ।
संकल्प विकल्पा येइ स्थैर्य । दीना औदार्य लाभेल ॥ ८३ ॥

पिशाच बाधा अपस्मार । ग्रंथा वर्तनें होतील दूर ॥
मूक अपंग पंगू बधिर । तयांही सुखकर हे श्रवण ॥ ८४ ॥

जो शक्तिमान् परमेश्वर । तयाचा जयांस पडला विसर ॥
ऐसे जे अविद्या मोहित नर । होईल उद्धार तयांचा ॥ ८५ ॥

नर असून असुराचार । करून मिथ्या दवडिती शरीर ॥
संसारा मानिती सुखाचें आगर । होईल उद्धार तयांचा ॥ ८६ ॥

अगाध सांईनाथांची करणी । हेमाड नितीयीं (?) स्थापिला चरणीं ॥
तयाला निजसेवेसि लावुनी । सेवाही करवूनि घेतली ॥ ८७ ॥

शेवटीं जो जगच्चालक । सद्गुरु प्रबुद्धि प्रेरक ॥
तयाच्या चरणीं अमितपूर्वक (?) । लेखणी मस्तक आर्पितों ॥ ८८ ॥

॥ श्रीसाईनाथार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

वर्गणीदारांकरितां

१ श्रीसाईलीलेचा वर्षारंभ चैत्र महिन्याचे अंकापासून आहे. नवीन वर्गणीदारांस वर्षारंभापासून अंक घ्यावे लागतील.

२ पत्ता बदलणें झाल्यास लगेच आम्हांस कळवावें. बदललेला पत्ता न कळविल्यामुळें कित्येक वेळां अंक गहाळ होतात.

३ अंकासंबंधीं पत्रव्यवहार आमचेकडे करावा.

४ लेखासंबंधीं पत्रव्यवहार संपादक व प्रकाशकांकडे करावा.

वार्षिक वर्गणी.

वार्षिक वर्गणी टपाल खर्चासह मनिऑर्डरनें अगाऊ रु. ३।=, व्ही. पी. नें रु. ३॥, फुटकळ अंक ।= मागील अंकास शिल्लक असल्यास ॥-

व्यवस्थापक—**श्रीसाईलीला**

लेखकांकरितां

१. श्रीसाईलीलेंत प्रसिद्धीसाठीं पाठविलेला लेख अथवा कविता कागदाच्या एका बाजूवर,मार्जिन सोडून,सुवाच्य बालबोध लिपींत असावी. पेन्सिलीनें किंवा कागदाचे दोन्हीं बाजूस लिहिलेला मजकूर छापण्यास फार त्रास पडतो.

२. लिखाणासोबत पूर्ण नांव व पत्ता दिला पाहिजे. नांव प्रसिद्ध न करितां टोपण नांवाखालीं प्रसिद्धि द्यावयाची असल्यास त्याप्रमाणें कळवावें.

३. लेख अथवा कविता हातीं आल्यानंतर १ महिन्यांत पसंति अगर नापसंति कळविली जाईल. पसंति कळविल्यानंतर, आम्हांला कळविल्याशिवाय लेखकांनीं तो मजकूर दुसरीकडे छापविण्यास देऊं नये.

४. लेखांत योग्य तो फेरफार करण्याचा अधिकार आमचेकडे राहील. येईल तसा शब्दशः प्रसिद्ध करण्याची हमी आम्हीं घेत नाहीं.

५. लेखासोबत पुरेसें पोस्टेज आल्यास, नापसंत लेख परत करूं.

प्रकाशक—**श्रीसाई लीला**

९८२८

श्री साईनाथ प्रसन्न.

श्री साईलीला

मासिक पुस्तक.

वर्ष ७ वें]. [अंक ३-४

नलिनीदलगतजलमतितरलम् । तद्वज्जीवनमतिशयचपलम्

क्षणमिह सज्जनसंगतिरेका । भवति भवार्णव तरणे नौका

शंकराचार्य.

संपादकः—रामचंद्र आत्माराम तर्खड.

अनुक्रमणिका.

महाराजांचे अनुभव	...	...	...	२५—३१
पाश्चात्यांचा प्रचलित धर्म	...	...	...	३२—४०
केकावली	...	...	...	१४४-१७६
पाश्चात्यांची दिखाऊ सुधारणा	...	...	...	१—१४
महाराजांचे अनुभव	...	...	...	१५

विनंति.

सुप्रसिद्ध श्री मोरोपंत कविकृत **केकावली** या भक्तिरसप्रेमामृतानें ओथंबलेल्या काव्यावर कै. रा. ब. दादोबा पांडुरंग यांची " यशोदा पांडुरंगी " ही टीका श्री साई लीलेच्या ४--५ अंकापासून क्रमशः प्रसिद्ध करण्यांत येत आहे.

ही टीका सुमारें साठ वर्षांपूर्वी प्रसिद्ध झालेली होती, आणि आजमितीस हा ग्रंथ अत्यंत दुर्मिळ झाला आहे. तरी ग्राहक याचा फायदा घेऊन ऋणी करतील अशी आशा आहे.

व्यवस्थापक—**श्रीसाई लीला**

श्री साई भक्तांस विज्ञप्ति.

कोणाला श्री साईमहाराजांबद्दलचे त्यांचे स्वतःचे अनुभव श्री साई लीलेंत प्रसिद्ध व्हावे म्हणून पाठविण्याचे असतील त्यांनीं ते आमचेकडे पाठविल्यास ते प्रसिद्ध होण्याबद्दल आदरपूर्वक योग्य तो विचार होईल.

रा. आ. तर्खड

—प्रकाशक

असो. बाबा हे परम पुरुष व राधाकृष्ण आई ह्या त्यांनीं कांहीं काल मुमुक्षु भक्तांची दुसरी कसोटी (पहिली दक्षिणा) पाहाण्याकरितां निर्माण केलेली माया (कामिनी). राधाकृष्ण आई जावत्कालपर्यंत शिरडीस होत्या तावत्कालपर्यंत बाबांचा भक्तवृंद एक वेळ बाबांचें दर्शन घेण्यास चुकेल, परंतु राधाकृष्ण आईचें दर्शन घेण्यास चुकावयाचा नाहीं. सर्वांचेंच मन पापानें भरलें असेल असें मी म्हणत नाहीं, किंवा यांत कोणत्याही भक्ताची किंवा राधाकृष्ण आईची प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष निंदा करण्याचा अथवा त्यांना दोष देण्याचा माझा हेतु आहे असें नाहीं. परंतु शिरडीची अधिष्ठात्री देवता जी बाबा त्यांच्याकडे लक्षसर्वस्व लागण्याऐवजीं राधाकृष्ण आईकडेच पुष्कळसें लक्ष खेंचलें जात असे.

भक्त या नात्यानें बाबांचा व राधाकृष्ण आईचा काय संबंध असेल तो बाबांनाच माहीत. पण आपण विकारवश होऊन राधाकृष्ण आईकडे जात नाहीं असें दर्शविण्याकरितां कांहीं भक्त तर आपल्या विचारशक्तीला बेसुमार ताण देऊन त्यांना बाबांच्याच कोटींत बसवीत असत.

कांहीं असो. शिरडीस जावयाचें तें बाबांच्याकरतां, राधाकृष्ण आई-करतां नव्हे हें कोणीही कबूल करील. इतकेंही असून भक्तवृंदाच्या मनाचा कांटा विशेषेंकरून जो राधाकृष्ण आईकडे झुकत असे तो कां?

या सर्व विवेचनावरून असें दिसून येईल कीं, शिरडीस येणाऱ्या भक्तवृंदांत खरा मुमुक्षु कोण ह्याची परीक्षा पाहाण्याकरतां दक्षिणा व राधाकृष्ण आई (कनक व कांता) या दोन कसोटया किंवा चाळण्या बाबांनीं निर्माण करून ठेविल्या होत्या. ह्या दोन्ही कसोटयांच्या कसास जो उतरेल किंवा दोन्ही चाळणींच्या वर जो राहील म्हणजे जो मागितलेली दक्षिणा श्रद्धेनें देईल व ज्याचें लक्ष राधाकृष्ण आईकडे खेंचलें जाणार नाहीं तोच खरा मुमुक्षु.

भक्ताकडून मागून घेतलेल्या दक्षिणेचा विनियोग बाबा जसा आपल्या उपभोगाकरितां करीत नसत तसेंच राधाकृष्ण आईसही तूं हें अमुक काम माझ्याकरतां कर किंवा माझ्या अमुक कामाची तूं व्यवस्था ठेव असें कधींही

सांगत नसत. इतकेंच नव्हे तर त्यांचें ते मुखही पाहात नसत किंवा त्यांच्याशी एक शब्दही बोलत नसत, व त्यांना मशीदींतही येऊं देत नसत.

यावरून राधाकृष्ण आईस बाबांनीं आपल्याजवळ कां ठेविल्या हो त्यांच्यावरील आरोप असमंजसपणाचा, अविचाराचा व अर्थशून्य आहे अ खात्री होईल.

पहिल्याच पानावर शिरोभागीं उद्धृत केलेला स्रग्धरा—वृत्तांतील श्लो लेखकाचा आहे. सरस्वतीभूषण, मीमांसाशास्त्रकोविद, मीमांसाशास्त्रप्रसार मीमांसा विद्यालय संस्थापक, गीर्वाण भाषाप्रवीण, गीर्वाण भारत्युच्चाध्याप पुण्यपत्तनस्थ पंडित वामन रामचंद्र शास्त्री किंजवडेकर यांनीं तो श्लोक पाहू त्याचा सारांश थोडक्यांत आपल्या मधुर गीर्वाण भाषेंत लिहून मजकडे पा विला आहे. तो मी जशाचा तसाच प्रेमी वाचकांकरतां खालीं देत आहे.

१ पुत्रैषणायाश्च, वित्तैषणायाश्च, लोकैषणायाश्च व्युत्थायाथ भिक्षाचर्यं चरन्ति ॥

(बृहदारण्यकोपनिषदि ४—४—२२)

२ नगरसंज्ञकप्रांतविभागे सुप्रथतं नाम "शिरडी" इति क्षेत्रम् यत्र पुरुष वराणां ज्ञानात्मनां "श्रीसाइबाबा इत्यभिधां गतानां निवासः स भूत। तत्र केचिन्मुमुक्षवः एकान्ते सुखमास्थितानां तेषां चरण सरसिजे ज्ञान सव पिपासया बभ्रम्यमाणाः द्विपदाः षट्पदायमानाः संगच्छन्त आसव् समतीतेऽप्येयमने हसि तत्र बहूनां जनानां मेलनक्रमः समारब्धः। त पुरुषप्रवरैरेतैः संसारदावानल विदग्धानां काकविष्ठावद्वैराग्यं प्राप्तानाम त भूतानांच परीक्षणं कार्यमिति तत्रैक्यं युवत्यधिकृतं राधाकृष्ण मंदिरं यो मायया निरमायि।

अपरं च दक्षिणाग्रहणमपि प्रारब्धं-सोयमत्राभिप्रायः। यः कि वित्तैषणाया निर्मुक्तः स एव वित्तं त्यक्तुं प्रभवति। अर्हति च ज्ञानमार्गमात्रमि इति दक्षिणारूपेण द्रव्यग्रहणं समारब्धम्।

अपरं च दारैषणाया निर्मुक्तेनैव मुमुक्षा संपादनीयेति मंदिरं युवत्यायुतं परीक्षणार्थं समपादि । एवं मुमुक्षुपरीक्षणार्थं एते द्वे युवतिः दक्षिणा निकषभूते संस्थापिते तदेतत्सत्पुरुष रहस्य मजानन्त एव बहवः राधाकृष्णमंदिरे न्युष्य युवतिसेवाप्रकार्षुः ।

केचनद्रव्यलोभमपरित्यजन्त एव दक्षिणां न दत्तवन्तः । एतेन एकान्ते वसतामपि तेषां जनसंमर्दः प्राग्भूत् । परमायत्यां तु जनसंमर्दे वसता मप्येकान्तोऽभूदिति चित्रं चरित्र मस्मिन्यध्ये कविना मुमुक्षुणा केषांचिदर्धमुग्धानां नेत्रेऽञ्जनं निरलेपि ।

पूर्व खानदेश जिल्ह्यांतील पश्चिम विभागांत पाचोरे म्हणून एक तालुका आहे, व पाचोरे हा गांव तालुक्याचें मुख्य ठिकाण आहे. कै. नानासाहेब चांदोरकर हे त्याच जिल्ह्यांत दुसऱ्या एका तालुक्यावर मामलेदार होते. पाचोऱ्यापासून सुमारें ८–१० मैलांवर पद्मालय म्हणून एक ठिकाण आहे. तेथून सुमारें दीड मैल अंतरावर रानांत एक वंदनीय सिद्ध पुरुष श्री. गोविंदबुवा म्हणून राहात असत. गोविंदबुवानीं तेथें एक भव्य व दर्शनीय असें श्रीगणपतीचें मंदीर बांधलें. व त्यास १०० तोळे सोन्याचा कळस चढविला. हें मंदीर जंगलांत होतें. व गोविंदबुवा या मंदिरापासून थोड्याशा अंतरावर एका लहानशा मठींत राहात असत. दररोज प्रातःकाळीं मंदिरांत येऊन तेथील गजाननाची पूजाअर्चा आटोपून आल्या-गेल्याचा योग्य परामर्ष घेत असत. त्यांची जेवणाखाण्याची व निजण्याबसण्याची सर्व सोय तेथें करीत. व रात्रीं १० वाजतां मंदिराचे दरवाजे बंद करून मठींत परत जात. स्वतः महाराज रोज दोन्ही वेळ मिळून फक्त १८ तोळे चहा घेऊन राहात. जेवणाचें फराळाचें निरशनाचें वगैरे कांहीं खात नसत.

एकदां नानासाहेबांस अशी उत्कट इच्छा झाली कीं, या गोविंद-महाराजांचें दर्शन घ्यावें. त्यांनीं आपला मनोदय त्यांच्या नित्य बैठकींत अस-

णाऱ्या २–३ गृहस्थांस कळविला व पद्मालयास जाण्याचा दिवस नक्की करून पाचोरे मामलेदार साहेबांस आम्ही अमुक दिवशीं अमक्यावेळीं अमक्या गाडी पद्मालयास जाण्यासाठीं पाचोरें स्टेशनावर येतों, त्यावेळीं आपला तांगा तेथें हज ठेवावा, असें पत्र लिहिलें.

ठरल्या दिवशीं नानासाहेब वगैरे मंडळी पाचोऱ्यास जाण्याकरतां ज्या स्टेशनवर बसावयाचें त्या स्टेशनवर आली. परंतु तेथें त्यांना येण्यास उशी लागल्यामुळें यांची ठरलेली गाडी चुकली व ते नंतरच्या गाडीनें पाचोऱ्यास आले पाचोरे मामलेदारसाहेबांनीं ठरलेल्या गाडीच्यावेळीं स्टेशनावर तांगा पाठविला. त्य गाडींत नानासाहेब वगैरे मंडळी नाहींत असें पाहून तांगेवाला तांगा परत घेऊन गेला. दुसऱ्या गाडीनें ही मंडळी आली. त्यांनीं स्टेशनवर तांगा आला होता का म्हणून चौकशी केली. पूर्वीच्या गाडीनें येणारी मंडळी आली नाहींत अ पाहून तांगेवाला परत गेला असें स्टेशनवर असलेल्या लोकांनीं नानासाहेबां सांगितलें. नानासाहेबांची गाडी चुकल्यामुळें ते दुपारीं येण्याऐवजीं पाचोर स्टेशनवर सायंकाळीं आले. तेथून पद्मालयास जाण्याचा रस्ता म्हणजे राज रस्ता नसून जंगलांतील आडरस्ता. नानासाहेब वगैरे मंडळीनीं तो रस्ता कधी पाहिलेला नाहीं व नानासाहेबांस ८-१० मैल चालण्याचीही कधीं संवय नाहीं. परंतु पायीं जाण्याखेरीज दुसरें साधनच नाहीं असें आढळून आल्या वर त्या सर्वांनीं पद्मालयास पायीं जाण्याचें ठरविलें. व त्याप्रमाणें लगेच एक वाटाड्या बरोबर घेऊन ते चालूं लागले. रात्रींचा ७-८ वाजण्याचा समय. रात्र काळोखी, जंगलचा दगडाळ व उंचसखल रस्ता. सकाळीं एक वेळ भोजन झालेलें. बरोबर फराळाचे किंवा खाण्याचे पदार्थ कांहीं नाहींत. अशा स्थितींत ते गप्पागोष्टी बोलत निघाले. पण ५-६ मैल गेल्यावर मात्र अतीशय थकले. नानासाहेबांना पुढें पाऊल टाकवेना. ते सर्वजण तेथेंच रस्त्यांत एके ठिकाणी बसले, व विचार करूं लागले कीं अशा वेळीं परत जाण्यांतही मतलब नाही व पुढें पद्मालयालाही जाण्यांत अर्थ नाहीं. कारण पाचोरे फार लांब. भलत्याच वेळीं आपण तेथें पोंचणार. पद्मालय जवळ, पण आपण फार थकलों असल्यामुळें

आतां आपल्यास १० वाजण्याचे आंत तेथें पोंचतां येणार नाहीं. कारण १० वाजतां महाराज मंदीर बंद करून आपल्या मठींत निजावयास जातात. मग आपली जेवणाखाणाची व निजण्याची सोय तेथें जंगलांत लागणार कशी ? सकाळीं लवकर भोजन झालें असल्यामुळें त्यांना खूप ताण बसला व चालण्याच्या श्रमामुळें त्या सर्वांना खरपूस भूक लागली. पण करणार काय ? खरोखरच अशा वेळीं श्री सद्गुरुमाउलीवांचून कोणास दया येणार व कोणाचा जीव कळवळणार ? श्री सद्गुरुमाऊलीवर नानासाहेबांची निष्ठा बलवत्तर. बसल्या बसल्या व चालतां चालतां श्रीगुरुमाउलीचा धांवा करण्याचा मनांतल्या मनांत सपाटा चालविला. थोडा वेळ चालावें—थोडा वेळ बसावें असा क्रम चालला. मध्येंच उभें राहावें व म्हणावें कीं, "बाबा मला आतां जेवणाखाण्यास कांहीं न मिळालें तरी चालेल, एक मोठा गडवाभर चहा मिळाला म्हणजे रात्रीच्या रात्र काम भागेल. परंतु हें व्हावें कसें. गोविंद महाराजांना ही गोष्ट सांगणार कोण व महाराज माझ्यासाठीं १० वाजल्यानंतर नित्यनेमाचें अतिक्रमण करून मंदिरांत काय म्हणून राहातील व माझी चहाची तजवीज करून कां करून ठेवतील ? बाबा, आपणच जर मनांत आणलें तर ही दिसण्यांत असंभवनीय दिसणारी गोष्ट संभवनीय होण्यास अवधि कसला !"

भगवान ज्ञानेश्वर महाराज श्रीमद्भगवतद्गीतेच्या १५ व्या अध्यायाच्या प्रारंभीं श्री ज्ञानेश्वरी भाष्य प्रस्तावनेच्या २३ व्या ओवींत म्हणतात कीं—

आधणीं घातलिया द्दरळ । होती अमृताचे तांदुळ ।
जरी भुकेची राखे वेळ । श्री जगन्नाथ ॥

खरोखरच पूर्णब्रह्म जगन्नाथ बाबा नानासाहेबांची क्षुधेमुळें अशी व्याकूळ झालेली स्थिति पाहून अंतःकरणांत कळवळले. त्यांना नानासाहेबांच्या भुकेची वेळ राखावयाची होती. व तीही श्री गोविंद बुवांसारख्या पुण्यपुरुषाच्या हातून ! मग काय कमी ? बिन तारेच्या तारायंत्रास किंवा ध्वनिवाहक यंत्रास तारा जरी नसल्या तरी दोहीकडे दोन स्टेशनें, यंत्रें, ऑफिसें व बातमी देणारीं किंवा ध्वनि ऐकणारीं माणसें तरी लागतात. आधुनिक आधिभौतिक ज्ञानाच्या

जोरावर मानवजातीच्या सुधारणेची जी मजल येऊन ठेपली आहे ती इतकीच. व याच सुधारणेचे आम्ही गोडवे किती गातों, कौतुक किती करतों, तिच्या प्रवर्तकास धन्यवाद किती देतों व अशा सुधारणेच्या काळांत आम्ही जन्मास आलों म्हणून आम्ही आपल्यास धन्य किती मानून घेतों. परंतु ज्या परमात्म-ज्ञानापुढें हें ज्ञान म्हणजे दर्यामें खसखस सुद्धां शोभणार नाहीं, त्या पूर्णब्रह्म संतांच्या ज्ञानाचें वर्णन कोण करणार ? त्यांना इकडची बातमी लाखों मैलांवर किंवा सात समुद्रांच्या पलीकडे पोंचविण्यास यंत्रांची उभारणी करावी लागत नाहीं, स्टेशनें बांधावीं लागत नाहींत, बातमी घेण्यास माणसें ठेवावीं लागत नाहींत, ऑफिसें उघडावीं लागत नाहींत किंवा कोणत्याही प्रकारचा गाजावाजा करावा लागत नाहीं.

काय चमत्कार ! श्रीसद्गुरुमाउलीच्या कानावर आपलें भुकेचें गाऱ्हाणें घालीत घालीत व दमल्या थकल्या पायांवर लवकर चालण्याबद्दल प्रोत्साहन देत देत रात्रीचे दहा वाजल्यानंतर काळोखांतून पद्मालयाचे मंदिरानजीक येतात न येतात इतक्यांत ज्ञानघन श्री गोविंदमहाराजांची मूर्ति गरमागरम मधुर, स्वादु, अमृततुल्य चहानें भरलेली मोठी चरवी हातात घेऊन मंदिरद्वारांतून बाहेर येऊन "नाना आलास ?" म्हणून महाराजांनीं नानासाहेबांस विचारलें. होय, आलों असें म्हणून नानासाहेबांनीं व बरोबरच्या सर्व मंडळींनीं महाराजांस वंदन केलें. नंतर नानासाहेब बोलले कीं महाराज, आपण आज या वेळीं येथें कसे? महाराज म्हणाले, "अरे, नाना फार लांबून पायीं चालत येत असल्यामुळें अतिशय थकला आहे, त्याला फार भूक लागली आहे. करितां त्यांच्याकरितां एक मोठा तांब्याभर चहा तयार करून ठेव" असें आतांच बाबांकडून सांगणें झाल्यामुळें तुला मी हा चहा घेऊन आलों आहे. अहाहा ! काय हें अद्भुत अंतरसाक्षित्व ! काय ही उभय ज्ञानमूर्तींची भाषा ! केवढा हा बाबांबद्दल गोविंद महाराजांस आदर ! व केवढा बाबांच्या भक्तांबद्दल गोविंद महाराजांस कळवळा ! या सर्व गोष्टींबद्दल नानासाहेबांस अत्यंत आश्चर्य वाटून त्यांना अत्यानंद वाटला. व श्रीसद्गुरु माऊली बाबांच्या विश्व-व्यापकतेबद्दल प्रेमातिशय कौतुक वाटलें. महाराजांनीं सर्वांची निजण्याची

सोय मंदिरांत केलीच होती. मग नानासाहेब आदींकरून सर्व मंडळींनीं महाराजांनीं दिलेला चहा त्यांचा पुण्य प्रसाद मानून श्रद्धा व प्रेमपूर्वक मोठ्या आदरानें त्याचा यथेच्छ समाचार घेतला. चहा सर्वांना पुरून उरला होता. सर्व मंडळी नंतर झोपीं गेली व महाराज आपल्या मठींत गेले. दुसरे दिवशीं मंडळी मंदिरांतील भोजनप्रसाद घेऊन परत आपल्या गांवीं गेली.

ज्या विश्वसृट् विश्वाश्रय, विश्वसंहारक विश्वरंगभू नाट्याचार्य बाबांच्या प्रेरणेनें हा लेख लिहिण्याची स्फूर्ति झाली त्या श्रीसद्गुरु साई गंगाधराच्या पुण्य, दिव्य व पवित्र चरणसरोवरही श्रद्धासमन्वित, अनन्य प्रेमभावानें, शिरोभागीं लिहिलेला श्लोक, त्याखालीं लिहिलेला मजकूर व शेवटीं लिहिलेला अनुभव हें त्रिदल अति विनयपूर्वक अर्पण करून आपली रजा घेतों.

ठाणें
ता. ४–६–३०

बाबांचें बाळ

पाश्चात्यांचा प्रचलित धर्म.

सन १९१७ च्या मे महिन्यांतील गोष्ट. श्रीसाई बाबांची माध्यान्हीची आरती नुकतीच आटोपली होती. आरति झाल्यावर एका चांदीच्या झारींतून बाबांचें तीर्थ देण्यांत येत असे. तें तीर्थ शिरडीस राहाणारी एक ब्राह्मण सुवासिनी स्त्री सर्वांना देत असे.

माझ्या स्नेह्याची बायको आणि मुलगा त्या वेळीं हजर होतीं. तीर्थ देतांना कांहीं कारणानें म्हणा, माझ्या स्नेह्याच्या बायकोला त्या बाईनें तीर्थ दिलें नाहीं. त्यामुळें तिच्या मनाला किंचित् विशाद वाटला. हा विचार तिच्या मनांत येतां क्षणींच बाबा बैठकीवरून चटकन उठले आणि त्या गर्दींतून त्या ब्राह्मणबाईला म्हणाले "आये, तीर्थ इकडे आण. अग ! सोंवळओंवळ कसलं घेऊन बसलीस?" आपल्या एका हाताच्या बोटांनीं दुसऱ्या हाताचें कातडें पकडून म्हणाले "हें बघ ! या कातड्याखालीं सगळे सारखे आहेत !" असें बोलून स्नेह्याच्या बायकोला जवळ बोलावून तिला आपल्या हातांनीं त्या झारींतून तीर्थ दिलें.

श्री साईबाबांनीं सब् गोलंकर करण्याच्या हेतूनें अथवा वृत्तीनें हें कृत्य केलें नाहीं. श्री साईबाबांची केव्हांही आणि कधींही तशी शिकवणूक नव्हती. परंतु मी उच्च तूं नीच, ही वृत्ति त्यांना पसंत नव्हती. लहानथोर, गरीब श्रीमान् मनुष्यादि यत्किंचित किडी, काडीमध्यें देवाची वस्ती सारख्या प्रमाणांत परिपूर्ण आहे. जेथें तेथें देव भरून राहिला आहे आणि म्हणून कोणी कोणाचा द्वेष व घातपात करूं नये यावर त्यांचा फारच भर असे. खरें वर्तन ठेवा. देव खऱ्याचा आहे. देवाला लांचलुचपत, लबाडी, छिन्दळकी पसंत नाहीं असें ते वारंवार बोलून व गोष्टी सांगून शिकवीत असत. ज्यांची जशी भूमिका त्याप्रमाणें त्यांच्याजवळ बसलेल्या मंडळीपैकीं जो तो आपल्याला उचित असा बोध घेत असे.

हें केवळ श्रीसाईबाबांच्या पायांपाशीं बसून माझ्या मित्रानें पाहिलें आणि अनुभविलें असें नाहीं. पुढें सन १९२० सालीं बडोद्याला त्याच्या यजमानाच्या घरीं असतांना अशीच एक गोष्ट घडली.

त्या दिवशीं श्री माळसरचे महाराज तेथें आले होते. ते बाह्य वर्तनानें पूर्ण वैष्णव होते. वर्णाश्रमधर्म सक्त रीतीनें पाळण्याविषयीं हमेशा त्यांचा कटाक्ष आणि शिकवण असे. त्या दिवशीं महाराजांसमोर मित्राचे यजमान मध्यें व त्याच्या उजव्या बाजूला यजमानांचा एक आप्त असे सर्व बसले असतां, महाराजांनीं वर्णाश्रमधर्माचा महिमा व उपयुक्तता याविषयीं एक सुंदर विवेचन केलें.

कांहीं वेळानें ते तिघेजण दुसऱ्या खोलींत गेल्यावर तो आप्त मित्राला "हें पाहा, महाराज हें सर्व तुम्हाला उद्देशून बोलले." मित्र हांसून म्हणाला "महाराजांना सर्व कांहीं कळतें. त्यांच्या बोलण्याचा खास उद्देश तुमच्या साठींच असावा. कारण आपण घरीं सोवळें ओवळें, पूजा वगैरे सर्व आचार पाळून बाहेर वर्तन अजिबात निराळें ठेवितां, त्यामुळें तुम्ही स्वतःला फसवीत आहांत. जर वर्णाश्रम धर्माप्रमाणें तुम्हाला वागावयाचें असेल तर तसें करूं नये. केवळ दांभिक कवाईत जर कराल तर स्वतःला विशेष आणि विशेष फसवून त्याचा परिणाम तुमच्या घरच्या मंडळींवर आणि मुलांलेंकरांवर झाल्या-शिवाय राहाणार नाहीं. आपण स्वतःला व आपणांवर अवलंबून असणाऱ्या सर्वांना या फसवणुकीमुळें शरीरानें, मनानें व बुद्धीनें कमकुवत कराल. आणि त्यांचा परमेश्वरावर असलेला विश्वास लुप्त होईल. चला आतांच आपण महारा-जांपाशीं जाऊन याचा खुलासा घेऊं" असें बोलून मित्र व ते दोघे महाराजांपाशीं गेले. मित्र महाराजांपाशीं विनम्र भावानें बोलला: "महाराज! जब मनकी ऐसी बालंबाल खातरी होती है. के श्री प्रभुजीकी वस्ती सबके हृदयों में है, और श्री प्रभुजी ए आकृति के आंखोंसें आपने तरफ साक्षात् देखते है, तब मै उंचा और वो नीच ऐसा विचार आनेसे श्री प्रभुजीकी अवहेलना होती है!" महाराज म्हणाले "जरूर! मै जो प्रवचन किया ओ तेरेवास्ते नहीं. पण अपना ए स्नेही के वास्ते. क्यों के ए वर्णाश्रम धर्म की थट्टा करता है."

सारांश काय कीं, वर्णाश्रमधर्म पाळा, वर्णाश्रम धर्म पाळा, म्हणून आपण एकसारखी ओरड करीत आहोंत, आणि दिवसेंदिवस घरबाहेर एक

व आंत एक असें दुटप्पी असत्यपूर्ण वर्तन ठेवीत असल्यामुळें आपण आपल्या मुलालेंकरांसह सर्व दीनदुबळ्या मानसिक व शारीरिक स्थितीस जात आहोंत.

वर्णाश्रम धर्म स्वावलंबी कसें व्हावें, आत्मविश्वासयुक्त वर्तन ठेवून इतर वर्णांना आपलेच घटकावयव आहेत असें समजून आपला व त्यांचा सर्वांचा आपल्या बरोबर सारखा उत्कर्ष व्हावा हें पूर्णपणें शिकवितो. त्याच्याच आधारावर धनगर, कोळी, महार, भिल्ल वगैरे डोंगरी किल्ल्यांच्या आणि त्यांच्या खिंडारांत राहाणाऱ्या दीन प्रजेला पूर्णपणें आपलेंसें करून श्री शिवाजी महाराजांनीं आमचें अमूल्य हिंदुत्व राखलें, इतकेंच नव्हे तर मुसलमानांनादेखील आपलेसें केलें. ही या दैवी पुरुषानें वर्णाश्रमधर्माची खरी किल्ली जाणली व हस्तगत केली.

या वर्णाश्रम धर्माची घडी पुढें विस्कळीत केल्यामुळें आत्मविश्वास लुप्त झाला. परस्परांविषयीं संशयी मनें व वर्तनें उत्पन्न झालीं, आणि मोठ्या परिश्रमानें उभारलेला मराठेशाहीचा डोलारा कोलमडून ढांसळला.

आतां पुढें कसें ? हा प्रश्न आपण होऊन उभा राहातो. त्याला प्रत्युत्तर हेंच कीं, प्रथमतः गेलेला आत्मविश्वास हर युक्तिप्रयुक्तीनें पुन्हा प्राप्त करून घेतला पाहिजे. तो प्राप्त करतांना संतांच्या शिकवणींवर आणि वचनांवर विश्वास ठेवून त्या आधारांनीं सत्ययुक्त वर्तन ठेविल्यास फारच उत्तम.

तसें करणें नसल्यास व नामस्मरण, भजन वगैरे साधनें निरुपयोगी वाटत असल्यास, आणि सद्गुरु वगैरे कोणी नको, आमचें आम्ही पाहून घेऊं असा विश्वास योगमार्गाच्या शिकवणीप्रमाणें तरी आपल्या स्वतःमध्यें उत्पन्न केला पाहिजे. तो जर तुम्ही न मिळवाल, आणि केवळ दांभिक आचरण चालू ठेवाल तर तुमच्या हातून कांहीं कार्य होणार नाहीं.

महात्मा गांधीनीं संतांच्या वचनांच्या आधारावर पूर्ण भिस्त ठेवून, जनतेंत आत्मविश्वास जागृत होण्यासाठीं आज कित्येक वर्षें शारीरिक आणि

मानसिक तपश्चर्या करून जें आत्मबल प्राप्त करून दुसऱ्यांना देण्यासाठीं जी अपूर्व कामगिरी केली व करीत आहेत तिचें प्रत्येकानें अवलोकन करून आपल्या अंतरंगांत त्याचें सूक्ष्म विवेचन करावें.

हें आत्मबल प्राप्त करून घेण्यासाठीं सर्व संतांच्या शिकवणीचें जें मूळ मर्म **सत्य** त्यावर महात्माजींचा पूर्ण कटाक्ष. आपले साईबाबा देखील घसा फोडून रात्रंदिवस या **सत्यावरच** पूर्णपणें अवलंबून राहा असें शिकवीत नव्हते काय ? श्रीसाईबाबांचा अंत आपणाला कधींही लागावयाचा नाहीं. तरी पण महात्मा गांधी हें एक **सत्यान्वेषि** अद्वितीय रत्न आपणां सर्वांपुढें सध्यां हजर आहे. सत्य वर्तनानें महात्माजींनीं आत्मबल प्राप्त करून घेतलें आहे आणि त्या आत्मबलाच्या आधारानें आपल्याच काय, पण सर्व जगाच्या नाड्या ते हालवीत आहेत हें आपण प्रत्यक्ष पाहात आहोंत.

काय हा सत्याचा प्रभाव ! काय हें अफाट सामर्थ्य !

आपण आतां पाश्चात्यांच्या प्रचलित धर्माचा विचार करूं. त्यांच्यांत निरनिराळे धर्मपंथ आहेत. निरनिराळ्या जाती आहेत. त्यांच्या जातीं-जातींत वैमनस्यें आहेत. तरी पण सध्यांच्या बिकट स्थितींत त्यांच्या प्रत्येक राष्ट्राच्या नेत्यांची व त्यांतील प्रत्येक स्त्रीपुरुषादि व्यक्तीची आपलें राष्ट्र जीवंत कसें राहील, इतकेंच नाहीं तर त्याचा उत्कर्ष कसा होईल हीच विवंचना प्रमुखत्वेंकरून रात्रंदिवस चालू आहे. भौतिक शास्त्रांचें अध्ययन सतत करून त्या शास्त्रांच्या शोधांपासून आपल्या जनतेचा फायदा कसा होईल व तिचा बचाव दुराचारी शत्रूंपासून कसा करतां येईल हाच त्यांचा प्रचलित धर्म आहे.

त्यांच्या धर्मशिकवणींत आपल्या श्रीमद्भगवद्गीतेसारख्या अत्यंत उदात्त शिकवणी नसल्यामुळें भौतिक शास्त्रांच्या शोधांमुळें ईश्वराच्या अस्तित्वाविषयीं ते दिवसेंदिवस साशंक होत चालले आहेत. त्यामुळें त्यांना त्यांचीं धर्मबंधनें निरुपयोगी वाटत आहेत. पिच्छेहाट करणाऱ्या धर्मतत्वांची आणि तसें शिकविणाऱ्या धर्मगुरूंची त्यांना आवश्यकता वाटत नाहीं.

तरी पण त्यांचें स ँ लक्ष त्यांची जनता कोणत्या उपायांनीं ह्यांत राहून तिचा उत्कर्ष कसा होईल या मुख्य मर्माकडे आहे. त्यामुळें न जाणतां प्रत्यक्ष रीतीनें ते जनताजनार्दनरूपी श्रीहरीची सेवा करीत आहेत, आणि त्याप्रीत्यर्थ पाहिजे तो स्वार्थत्याग करण्याला व आत्मभोग देण्याला ते मुळींच आगेपिछे पाहात नाहींत.

श्री मद्भगवद्गीता त्यांनीं अध्ययन न करतां जाणिली आणि व्यवहारीं उपयोगांत आणिली आणि श्री गीतेचीं पारायणें आणि अध्ययनें करूनही तिचें अंतिम मर्म आम्ही ओळखीत नाहीं असें अत्यंत खेदयुक्त अंत:करणानें कबूल करावें लागत आहे. असें कां ? तर आपण आपल्या आत्मविश्वासाला मुकलों आहोंत म्हणून !

पाश्चात्यांचें तसें नाहीं. त्यांचा आत्मविश्वास लुप्त होणें तर बाजूस राहो, पण निसर्गापासून तऱ्हेतऱ्हेचे शोध लावून, त्यांच्या द्वारें योग्य तीं साधनें व यंत्रें निर्माण करून आपल्या जनतेचें संरक्षण कसें होईल व तिचा उत्तरो-त्तर उत्कर्ष कसा होत जाईल इकडे त्यांचें एक निमिष देखील व्यर्थ न जाऊं देण्याकडे पूर्ण लक्ष आहे.

शास्त्रीय शोध करणारे, व विद्या शिकविणारे आणि जनतेच्या उत्कर्षा-साठीं झटणारे हे जसे त्यांचे ब्राम्हण, तसेंच देशासाठीं प्रसंगोपात् प्राण देण्या-साठीं उद्युक्त हे त्यांचे क्षत्रिय. देशाचा व्यापाररोजगार वृद्धिंगत होऊन देश धनसंपन्न करण्याकडे अहोरात्र झटणारे त्यांचे मुत्सद्दी व धनको हे जसे त्यांचे वैश्य आणि काम करणारे हे त्यांचे शुद्र अशी त्यांची वर्णव्यवस्था आहे. तरी पण या व्यवस्थेंतील कोणीही ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व क्षुद्र त्या राष्ट्राच्या अति उच्चतम अशा स्थितीप्रत स्वतःच्या कर्तबगारीनें जाऊं शकतो. उदाहरणार्थ, सध्यांच्या ब्रिटिश सरकारच्या मुख्य प्रधानपदावर आरूढ असलेले जेम्स मॅक्डोनॉल्ड हे एका लहानश्या खेड्यांत लहानपणीं मासे मारणाऱ्या कोळ्याच्या घरीं जन्मास आले आहेत. आज त्यांच्या हुकमतीखे

चंद्रसूर्यवंशोत्पन्न हिंदुस्थानांतले बलाढ्य राजेरजवाडे आणि महान् महान् शास्त्रीपंडित आपल्या माना तुकवीत आहेत.

ही जी पाश्चात्यांची प्रचलित प्रगति तिला मूळ आधार आमच्या जुन्या संस्कृतींत आहे.

ज्या वेळीं हीं पाश्चात्य राष्ट्रें निवळ रानटी स्थितींत होतीं, अंगाला रंग लावून ते लोक नागवे फिरत असत, त्या वेळीं वर्णाश्रमधर्माचा योग्य उपयोग व शिस्त आपल्या देशांत होती, जिची पूर्णावस्था आपल्या ग्रामपंचायतींत शेंकडों वर्षें प्रत्यक्ष दिसून आली आहे. प्रचलित पाश्चात्य दिशाभूल करणाऱ्या केवळ कारकुनोपयोगी शिक्षणामुळें आणि तदनुसार व्यवस्थेमुळें जरी ही ग्राम-पंचायतीची घडी सध्यां अत्यंत विस्कळीत झाली आहे तरी पण तिला आपल्या सर्वांच्या अंतर्गत असलेल्या हजारों वर्षांच्या आनुवंशिक शिकवणींच्या आधारानें आज नाहीं उद्यां आपण सुव्यवस्थेप्रत आणूंच आणूं.

या आनुवंशिक गुप्त शिकवणुकीचें एक लहानसें उदाहरण घेऊं या. लेखकाच्या मित्राच्या कारखान्यांत एक ब्राह्मणेतर जातीचे सद्गृहस्थ आहेत. त्यांचें पिढीजात काम जहाजें बांधण्याचें होतें. त्यांचे सासरे घरें बांधण्याच्या कामावर मिस्त्री होते.

या गृहस्थांचें वय सध्यां सुमारें ५० वर्षांचें असावें. सन १९१२ सालीं त्या कारखान्यांत एक ५०० हार्स पॉवरचें डीझल इन्जिन मागविलें होतें. खनिज घासलेट (ज्याला क्रुड आईल म्हणतात.) या पदार्थाच्या उपयोगानें चालणारें हें इन्जिन हिंदुस्थानांत प्रथमतःच आणण्यांत आलें होतें. त्याच्या उभारणीसाठीं लेफ्टनंट काली आर. एन्. (म्हणजे सरकारी आरमारखात्यांतले अंमलदार) यांस यंत्र बनविणाऱ्या कारखानदारांनीं येथें मोठ्या खर्चानें विलायतेहून पाठविलेलें होतें. मि. कालीनें माझ्या मित्राजवळ एका हुशार फीटरची मागणी केली. वरील वर्णन केलेले गृहस्थ त्या वेळीं पॅटर्नमेकर या कामावर रुपये ६० च्या पगारावर होते. पॅटर्नमेकर म्हणजे एखाद्या यंत्राचा

लहानमोठा भाग सुटला असतां त्याच आकाराचा लांकडाचा भाग बनविणार हुषार सुतार.

मि. काली यांनीं मागणी केल्याबरोबर त्या गृहस्थांची शिफारस मित्रानें केली. मि. काली त्यांना पाहून फारच साशंक झाले. कारण त्यांची शरीरयष्टी फारच ठेंगणी व किरकोळ अशी आहे. तसेंच त्यांना त्यावेळीं धड मराठी सुद्धां वाचतां येत नव्हतें मग इंग्रजी कोठून येणार? मि. काली हे नव्यानेंच हिंदुस्थानांत आल्यामुळें आपले विचार त्यांना कसे कळविणार! असा पेंच मि. काली यांना साहजिक पडला आणि त्याप्रमाणें त्यांनीं मित्राजवळ बोलूनही दाखविलें. मित्रानें हांसून मि. काली यांना सांगितलें कीं, आपण एकदां त्यांना त्या यंत्राच्या फाऊन्डेशनचा (पायाच्या उभारणीचा) नकाशा द्या आणि त्याप्रमाणें दोऱ्या बांधण्याला सांगा आणि नंतर कसें काय होतें तें पाहा?

या इन्जिनच्या पायाचें काम फारच बिकट आहे. आणि त्यामुळें मि. काली यांना स्वाभाविक घमेंड होती कीं, युरोपियनाशिवाय इतरांना हें काम होणें अशक्य.

जरी माझ्या मित्रावर मि. काली यांचा पूर्ण विश्वास होता तरी जरा तोंड आंबट करून नकाशाप्रमाणें दोऱ्या वगैरे बांधून तयार करण्यास त्यांनी सदरील गृहस्थांना सांगितलें. त्यांनीं फार हुषारीनें व तीन तीनदां मापणी तपासून दोन दिवसांच्या आंत दोऱ्या बांधल्या हें पाहून मि. काली अत्यंत आश्चर्यचकित झाले. पाया पूर्ण झाल्यावर त्या यंत्राची उभारणी सुरू झाली. त्या गृहस्थांना डीझल इन्जिन हें काय असतें व कसें चालतें याची (Theory & Practice) म्हणजे सिद्धांत आणि चलन हीं स्वप्नांत देखील माहीत नव्हतीं. परंतु त्यांच्या स्वतःच्या आनुवंशिक गुप्त नैसर्गिक बुद्धीमुळें कोणता भाग कोठें कसा बसवावयाचा, आणि पुढें त्याला कशी आणि कोणत्या प्रकारानें गति देतां येईल हें जेव्हां मि. काली यांच्या निदर्शनास त्यांनीं आणून दिलें तेव्हां मि. काली यांच्या आश्चर्याला सीमा राहिली

नाहीं. हें सर्व होईपर्यंत उभयतांचें संभाषण खुणांनीं होत असे. क्वचित् प्रसंग घडल्यास मित्र दुभाष्याचें काम करीत असे.

त्या वेळीं त्या गृहस्थाची बढती होऊन रु. १५० चा पगार करण्यांत आला हें पाहून मि. काली यांना अत्यंत राग आला. ते म्हणाले, जर लग्न झालें नसतें तर त्यांनीं (मि. कालीनें) त्या गृहस्थाला kidnap (जबरदस्तीनें पळवून) करून विलायतेंत त्याला दरमहिन्याला १५० पौंड म्हणजे लगबग रु. २००० पगार सहज देवविला असता.

आजमितीस या गृहस्थांच्या हाताखालीं त्यांनीं स्वतः उभारलेलीं तीन डीझल इन्जिन्स आहेत. ५००,७५० आणि १०५० हार्सपॉवरचीं आणि तीं बिनबोभाट चालत आहेत. हीं यंत्रें उत्तम स्थितींत ठेवणें फार अकलेचें आणि मेहनतीचें काम आहे. इतर पुष्कळ ठिकाणी ह्यगयीमुळें मोठमोठ्या पगाराच्या इंग्रज इंजीनिअरांच्या हाताखालीं अशा प्रकारचीं इंजिनें रद्द झालेलीं मुंबईत एक प्रसिद्ध गोष्ट आहे. सध्यां या गृहस्थांचा पगार रु. ४५० आहे.

असो; सारांश सांगावयाची गोष्ट ही कीं, याप्रमाणें पिढीजाद चालत असलेल्या आपल्या अंतर्गत गुप्त शिकवणींचे हे गृहस्थ एक उदाहरण आहेत. ही शिकवण आपणां प्रत्येकांमध्यें प्रच्छन्न रूपानें पूर्णपणें विचरत आहे. तिचा विकास होण्याची खोटी. योग्य साधन आणि योग्य संधी मिळाल्यावर यांत्रिक आणि इतर बाबतींत आपल्या हजारों वर्षांच्या संस्कृतींच्या प्रच्छन्न आधारानें आपण पाश्चात्यांच्या सर्व उद्योगांत व प्रयत्नांत त्यांच्यापुढें जाऊन त्यांना सहज मागें टाकूं यांत मुळींच शंका नाहीं. आत्मविश्वास मात्र पाहिजे.

हा आत्मविश्वास प्राप्तकरून घेण्याचा आपण सर्वांनीं रात्रंदिवस सारखा ह्व्यास ठेविला पाहिजे. भक्तीयुक्त अंतःकरणानें परमेश्वरावर आणि संत वचनांवर पूर्ण विश्वास ठेवून **सत्याला** चिकटून राहिलें पाहिजे. सत्या प्रीत्यर्थ देह पडो, तरी त्याची परवा नाहीं असें आपलें वर्तन पाहिजे. म्हणजे प्रत्येकाला योग्य तो मार्ग दिसून सर्व जनता सारख्या भावनेनें प्रेरित होऊन

खडबडून जागी होईल. उपनिषदांच्या आधारानें योग्य तींच वळणें व त्यांचे मार्गदर्शक संत व महात्मे दाखवीत आले आहेत व दाखवीत राहातील. श्रीसांईमहाराजांसारख्या दिव्य ज्योति आणि प्रचलित गांधीमहाराजांसारखे महात्मे श्री नारद भक्तिसूत्रांत वर्णन केल्याप्रमाणें "तीर्थी कुर्वन्ति तीर्थानि सुकर्मी कुर्वन्ति कर्माणि, सच्छास्त्री कुर्वन्ति शास्त्राणि' याप्रमाणें आधारभूत मार्गदर्शक होऊन आपण आपणा सर्वांच्या हृदयांत पूर्णपणें वसलेल्या हजारो वर्षांच्या सुषुप्त अनुभवांनीं पूर्ण स्फूर्तियुक्त होऊन आपल्या या परमपूज्य, अतिपवित्र व प्रिय अशा भारतमातेला पुनरपि ऊर्जित अवस्थेला आणून स जगताला सर्वप्रकारें आदर्शभूत करूं यांत तिळमात्र संदेह नाहीं.

सर्व भक्तांचा चरणरज.

"म्हातारा"

खरीकरितसेकशीतवजनींहिसत्तापहा ।
इचावधननिंद्यबाप्रबळमूर्तसत्तापहा ॥
कथासुरभिचारसस्वहितपुष्कळस्वादुही ।
म्हणेत्यजुनिकींमलानिजधनापरस्वादुही ॥ ५७ ॥

मागील केकेंत-विषयवासनारूप खरीचा वध करण्याविषयीं प्रार्थना केली, त्याचें आणखी कारण येथें दर्शवित होत्साते कवि म्हणतात.

पदान्वयः—तव जनीं हि खरी कशी सत्ता करितसे पहा, बा इचा वध निंद्य न, हा प्रबळ मूर्त सत्ताप, कथासुरभिचा रस स्वहित पुष्कळ स्वादु ही म्हणे परस्वा त्यजुनि मला निजधना दुही कीं.

सज्जनांस विषयवासनेची गांजणूक किती आहे हें येथें कवि वर्णितात:—
तव जनीं हि खरी कशी सत्ता करितसे पहा,-तव जनीं-तुझ्या जनांमध्यें-अर्थात् तुझ्या भक्तमंडळांत हि खरी-ही विषयवासनारूप पूर्वोक्त गाढवी, कशी सत्ता करितसे-कशा प्रकारें आपली-सत्ता-प्रभुत्व-अर्थात् प्रजापीडनरूप अधिकार करितसे-चालवीत आहे तें-पहा-तूं अवलोकन कर-अर्थात् त्याचा विचार कर. अथवा, हि हें अव्यय करून साधुजनांतहि म्हणजे दुष्ट पापी जनांमध्यें तर ही गाढवी सत्ता करिते यांत आश्चर्य नाहीं, परंतु तुझ्या भक्तजनांतहि सत्ता करिते, असा अर्थ करावा. तुझ्या भक्तांस इची पीडा फार आहे म्हणून-**बा इचा वध निंद्य न,**-बा-हे बापा इचा-या गाढवीचा वध-हनन निंद्य न-निंद्य नाहीं-अर्थात् स्तुत्य होय; कारण-**हा प्रबळ मूर्त सत्ताप,**—हा-गर्दभीरूप केवळ-प्रबळ-अत्यंत बलिष्ठ असा मूर्त-मूर्तिमान सत्ताप,-सत्-साधुजन त्यांस-ताप-पीडनरूप संताप होय; अर्थात् साधुजनांस ही मूर्तिमान अशी मोठी पीडा होय; कशी म्हणाल तर पाहा-**कथासुरभिचा रस स्वहित पुष्कळ स्वादु ही म्हणे परस्वा त्यजुनि मला निजधना दुही कीं,**-कथासुरभिचा रस स्वहित पुष्कळ स्वादु,-कथासुरभिचा,-कथा-अर्थात् भगवद्गुणकीर्तन हीच कोणी-सुरभि-कामधेनु इचा, रस-गोरस-अर्थात् दूध स्वहित-आपल्यास हितकारक[1] आणि-पुष्कळ स्वादु-अति मिष्ट असतां-ही म्हणे,-ही गाढवी साधुजनांस म्हणते, कीं-परस्वा त्यजुनि मला निजधना दुही कीं,-परस्वा त्यजुनि,-परस्वा-परस्व-परकीय

१ हित, पाप, इत्यादि कित्येक शब्द शुद्ध नामें असून-हितकारक, पापी, अशीं तत्तद्भावविशिष्ट विशेषणेंहि होतात;—

आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च
कल्याणवचनंब्रूया दपृष्टोऽपिहितोनरः

—पञ्चतन्त्र

वस्तु–अर्थात् तें परकीय दूध त्यातें, त्यजुनि–टाकून मला निजधना दुही कीं,–मी जी निजधन–तुझें धन–तुझी स्वसत्तात्मक वस्तु, त्या मलाच दुही कीं,[1]–दोह कीं–माझेंच दूध काढ कीं;[2] अर्थात् कथासुरभीचें दूध कशास घेतोस ती परकीय वस्तु, मी तुझीच माझें दूध काढ कीं, असें तुझ्या भक्तास ही वारंवार म्हणत असते, अशी हिची गांजणूक आहे; असा अर्थ.

अथवा, कोठें–' **म्हणेत्यजुनिकांमलानिजधनापरस्वादुही** ' असा पाठ असतां, मला निजधना त्यजुनि–मी जें तुझें निजधन–तुझी स्वसत्तात्मक वस्तु त्या मला टाकून, परस्वा कां दुही,—परस्वा–परकीय वस्तु जी कथासुरभि तीतें कां दुही–कशाकरितां दोहतोस–अर्थात् तिला दोहूं नको मलाच दोह, असा पदान्वय करून अर्थ करावा. परंतु, येथें ' कां दुही ' हें वाक्य ग्रंथभाषेच्या व्याकरणास अनुसरून आहे असें मला वाटत नाहीं. ' दुही ' हें आज्ञार्थी रूप होय, स्वार्थी वर्तमानकाळीं द्वितीय पुरुषाच्या एकवचनाचें रूप असें बहुधा आढळत नाहीं. म्हणून मला वाटतें कीं हाच पाठ शुद्ध होय.

---

१ दुही हें दुहणे या धातूचें ग्रंथभाषेंत आज्ञार्थी द्वितीय पुरुषाचें एकवचनाचें रूप होय.

२ कीं हें येथें अवधारणार्थी अव्यय जाणावें. पंढरपूर, सोलापूर, या प्रांतीं–'तूं, जा कीं,' 'तुम्हीं बोला कीं,' 'इतकें काम करा कीं,' म्हणजे जाच, बोलाच, कराच, अथवा जा तर खरा, बोला तर खरे, करा तर खरे, अशी बोलण्याची रूढि फार आहे.

कथासुरभियाभल्यास्वजननीहुनीवाटती ।
शिशूंसजरठांसहीनिरखितांरसेंदाटती ॥
दुहोतभलतेसदातरिनलेशहीआटती ।
स्ववत्समलभक्षितीपरिनसर्वथावाटती ॥ ५८ ॥

मागील दोन केकांत भगत्कथांस कामधेनूची उपमा कवीनें दिली, परंतु ती गौण, असा आपला अभिप्राय कथित होत्साते या व पुढल्या केकेंत कवि त्याच भगत्कथेचा स्तव करितात.

पदान्वयः—या कथासुरभि स्वजननीहुनी भल्या वाटती, शिशूंस जरठांस ही निरखितां रसें दाटती, भलते सदा दुहोत तरि लेश ही न आटती, स्ववत्समल भक्षिती परि सर्वथा न वाटती.

या कथासुरभि स्वजननीहुनी भल्या वाटती,—या कथासुरभि-या तुझ्या कथासुरभि-गुणकथारूप कामधेनु, स्वजननीहुनी-आपल्या आईपेक्षां मला भल्या वाटती, भल्या-अधिक स्नेहाळ वाटती-वाटसात-दिसतात; याचें कारण, या तुझ्या कथाकामधेनु **शिशूंस जरठांस ही निरखितां रसें दाटती,**—शिशूंस-बाळांस जरठांस ही-वृद्धांसहि निरखितां-निरखून-स्नेहार्द्रदृष्टीनें अवलोकून रसें-दुग्धेंकरून-पक्षांतरीं स्नेहार्द्रतेनें दाटती-दाटतात-परिपूर्ण भरतात; आया लहान बाळकांस मात्र पाहून अथवा त्यांस स्तनास लावून मग पान्हावतात; परंतु या तुझ्या कथाकामधेनु तर म्हाताऱ्यांसहि पाहिल्यानें पान्हावतात; तेव्हां या आईपेक्षांहि अधिक स्नेहाळ म्हटल्या पाहिजेत; आणखी **भलते सदा दुहोत तरि लेशाही न आटती,**—भलते-कोणीहि सदा-निरंतर दुहोत-या कथाकामधेनूला दोहोत, उपमेयार्थी, दुहोत-म्हणजे भगवद्भक्त भगवद्गुणकथनमननानें अंत:करणशुद्ध्यादि इष्टफलावाप्ति त्या कथांपासून करून घेवोत, तरि-तथापि लेशही-एक लेशभरहि न आटती-आटत नाहींत; उपमेयार्थी, इष्टफलप्रदानाविषयीं असमर्थ होत नाहींत; इतर धेनु भलत्यास दोहूं देत नाहींत, आणि एकदां दोहल्या असतां त्यांचें दूध सरतें, कथाधेनु सर्वांस दोहूं देतात, आणि आटतहि नाहींत; आणखी **स्ववत्समल भक्षिती परि सर्वथा न वाटती,**—स्ववत्समल-आपल्या वत्साचा-वासराचा मल-शरीरावरील मळ अथवा मूत्रादि अंतर्मळ उपमेयार्थी स्ववत्समल-म्हणजे शरणागतस्वभक्तकृतपाप त्या धेनु भक्षिती-भक्षितात-चाटून खातात उपमेयार्थी, तें पाप दूर करितात परि-परंतु-तथापि

सर्वथा–कधींहि–अगदीं न घटती–घटत नाहींत–मलभक्षणानें अपवित्र होत नाहींत–त्यांच्या दोषानें आपण दोषी होत नाहींत. येथें भगवद्गुणकथा जें उपमेय त्याचें कामधेनु जें उपमान त्यापेक्षां वृद्धांस पाहून पान्हावणें, मलत्यानें दोहल्या असतां आणि निरंतर दोहल्या असतांहि न आटणें, स्ववत्समलभक्षणानेंहि अपवित्र न होणें, या धर्मकथनानें आधिक्य वर्णिलें आहे, म्हणून हा व्यतिरेक अलंकार जाणावा.